

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1977

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΥΡΩ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ
ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΜΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. Ν. Κ. ΛΟΥΡΟΥ

Ὁ Πρόεδρος Κύριος Παναγιώτης Κανελλόπουλος μοῦ ἔκανε τὴν τιμὴ νὰ λάβει τὸ λόγο ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐνημερωτικὴ ἀνακοίνωσή μου γύρω στὴν ψυχοσωματικὴ ἱατρική. Εἶχα θίξει τότε τὸ εὐαίσθητο θέμα τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ γυναικείου καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ ὁργανισμοῦ ὥστε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ σοφοῦ κοινωνιολόγου στράφηκε πρὸς τὸ ἐρώτημα τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος τῶν δύο φύλων.

Ἡ ἀνταπάντησή μου ἦταν ὅτι σχεδίαζα νὰ ἀνακοινώσω στὴν Ἀκαδημία σκέψεις γύρω στὴν ὀντογονία, πὺν ἴσως θὰ ἐπέτρεπαν κάποια βιολογικὰ συμπεράσματα στὸ ἐρώτημα τοῦ κ. Κανελλοπούλου.

Ἐπιχειρῶ λοιπὸν σήμερα νὰ ἀνταποκριθῶ στὴν προτροπὴ του, ὅχι ὅμως προ- τοῦ ἀναφέρω μερικὲς σκέψεις γύρω σὲ ἀπορίες τῆς ὀντογονίας καὶ τῆς γενετικῆς, πὺν θὰ μοῦ ἐπιτρέψουν ἴσως νὰ καταλήξω στὴν ἀπάντηση τοῦ ἐρωτήματος τοῦ κ. Κανελλοπούλου.

Παρ' ὅλη τὴν κολοσσιαία προσπάθεια τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν ἐκδηλώσεων τῆς φύσεως, ὑπάρχουν δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς ἀπειρα ἀκόμα προβλήματα πὺν παραμένουν στὸ σκότος χωρὶς ἀπάντηση. Καὶ λέω δυστυχῶς, ἐπειδὴ ἔτσι στεροῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῆς περιεργείας του, πρὸ πάντων ὅμως ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἀνακαλύψεως. Εὐτυχῶς ἐν τούτοις· ἐπειδὴ, ἂν εἶχε ἐπιλύσει ὅλες τὶς ἀπορίες του, θὰ εἶχε πλησιάσει τὸν Πλάστη καὶ θὰ εἶχε στερηθεῖ τὰ ἐλατήρια τῆς ἔρευνας, ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του.

Καὶ ἰδὸν μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς σημερινῆς προσωπικῆς ἐπιστημονικῆς μου θεωρήσεως. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ συνειδητὲς ἀποκαλύπτει τέτοιων ἀποριῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πείρας, πὺν συνοδεύει τὴν ἡλικία καὶ ἐπαναφέρει τὶς πνευματικὲς ἀκτίνες σὲ βαθύτερες πηγές, πὺν ἡ ροὴ τῆς λεπτομέρειας ἔχει παραμελήσει νὰ φωτίσει.

Ἐπιτρέψτε μου νὰ παραθέσω μερικὲς ἀπορίες καὶ σκέψεις :

Ξέρομε βέβαια μὲ ἀρκετὴ ἀκριβεία ὅτι, ὅταν συναντηθεῖ τὸ ἀρσενικὸ μὲ τὸ θηλυκὸ στοιχεῖο, ἀποφασίζεται ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος καὶ μάλιστα τὸ φύλο του.

Διερωτιέται ὅμως ὁ παρατηρητὴς γιατί μόνο σὲ μιὰ ὥρισμένη ἐποχὴ ἐπιτρέπεται ἡ γονιμοποίηση ; Πρέπει δηλαδὴ νὰ συμπέσει λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ γυναικεία μηνιαία ὥτοκία, ὥστε ἓνα προνομιοῦχο ἀρσενικὸ στοιχεῖο, μέλος ἑνὸς τεράστιου στρατοῦ σπερματοζωαρίων, νὰ κατορθώσει νὰ εἰσχωρήσει μέσα στὸ ὠάριο, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀπαρχὴ τῆς συνενώσεως. Χρειάζεται δηλαδὴ δλόκληρη ἐκστρατεία, γιὰ νὰ ἐκπορθῇ τὸ φρούριο. Εἶναι σύμπτωση ; Εἶναι ἀποτέλεσμα ἀγώνα δρόμου ; Μὲ τὶς δυνατότητες πὺν διαθέτει ἡ διανοητικὴ μας ἱκανότητα, τὰ γεγονότα μᾶς φαίνονται εὐκολονόητα καὶ λογικά. Ὅμως δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς πρὸς τί ἡ σπατάλη τόσων ἑκατομμυρίων σπερματοζωαρίων σὲ ἐποχὲς ὅπου δὲν ὑπάρχει ὠάριο καὶ ἔτσι δὲν ὑπάρχει πιθανότητα γονιμοποιήσεως ;

Φαίνεται δηλαδὴ πὺς ἐνῶ ἄμεσος σκοπὸς τῆς φύσεως εἶναι ἡ διαιώνιση τοῦ γένους, ἡ σπερματικὴ σπατάλη ὑπάγεται στὰ δολώματα πὺν ἔμμεσα ὁδηγοῦν στὴ γονιμοποίηση. Καὶ ὁ νοῶν νοεῖτω.

Ἀλλὰ ἐνῶ ἀγνοοῦμε ποιὸς παράγων εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ κατάλληλου χρόνου τῆς γονιμοποιήσεως, πολλὰς βιολογικὲς λεπτομέρειες μᾶς εἶναι ὥστόσο γνωστές.

Ἡ γυναικεία γενετησιακὴ ὁρμονολογία καὶ οἱ φυσικοχημικὲς συνθήκες τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐπαφῆς τοῦ νικητῆ μὲ τὸ στόχο τῶν ἑκατομμυρίων συνοδοιπόρων του ἔχουν ἀποκαλύψει τὸ τί συμβαίνει, ἀλλὰ δὲν ἔχουν πληροφoρησεὶ ποιὸς εἶναι ὁ ἐκκλητικὸς παράγων αὐτῆς τῆς ἐξελέξεως, ποιὸς ὁ κατευθυντήριος. Τὸ ὠάριο εἶναι προικισμένο μὲ περίβλημα πὺν δὲν ἐπιτρέπει παρὰ μόνο σὲ ἓνα σπερματοζωάριο νὰ τὸ διαπεράσει. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή τὸ ὠάριο εἶναι ἀπόρθητο γιὰ τὰ ἄλλα ἑκατομμύρια. Αὐτὴ ἡ προστασία τοῦ ὠαρίου ἔχει ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὴ φυσικοχημικὴ πλευρὰ τῆς σχεδὸν ἱκανοποιητικῆς, καθὼς καὶ ὁ μηχανισμὸς πὺν δὲν ἐνδιαφέρει τοὺς μὴ εἰδικούς.

Ποιὸς ὅμως εἶναι ὁ λόγος ἢ ἡ αἰτία τῶν φαινομένων πὺν προηγοῦνται καὶ ἐκείνων πὺν θὰ ἀκολουθήσουν ; Εἶναι γιὰ τὴ σύγχρονη γνώση ἀπρόσιτες ἀκόμα περιοχές.

Δὲν θὰ ξεκινήσω ὥστόσο διερωτώμενος γιατί νὰ ὑπάρχει ἓνα μοναδικὸ ὥαριο στόχος τόσων πολλῶν σπερματοζωαρίων, οὔτε γιατί ἡ περιοδικότητα τῆς δημιουργίας τοῦ ὥριμου ὠαρίου καὶ ἡ ἐλεύθερη ἐπανάληψη τῆς ἄσκοπης ἐκτοξεύσεως τῶν σπερματοστρατιωτῶν, ὅταν δὲν πρόκειται νὰ γονιμοποιήσουν. Τέτοια ἐρωτήματα ἢ ὀδηγοῦν σὲ τελεολογικὲς ἐξηγήσεις γνωστῶν φυσικοχημικῶν φαινομένων, ἢ θὰ παραπέμπονται στὰ μυστήρια τῆς αἰτιοκρατίας. Ἡ σκέψη ἀντίθετα στρέφεται πρὸς ὠρισμένα σημεῖα πού τὰ θεωροῦμε δεδομένα, χωρὶς νὰ ἔχουμε ὥστόσο κατορθώσει οὔτε κἂν νὰ πλησιάσουμε τὴν αἰτιολογία τους.

Καὶ ἐξηγοῦμαι. Ὁάριο καὶ σπερματοζῶαριο γνωρίζουμε ὅτι προετοιμάζονται πρὶν ἀκόμα συναντηθοῦν. Γιατί; Ποιὸς μηχανισμὸς τὰ ὑποχρεώνει; Καὶ γνωρίζουμε ὅτι καὶ οἱ δύο παράγοντες ἀποβάλλουν τὴ μισὴ κληρονομικὴ οὐσία τοῦ πυρήνα τους, ὥστε ἡ μισὴ πού ἀπομένει νὰ εἶναι ἔτοιμη νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὴ μισὴ τοῦ ἄλλου, γιὰ νὰ ἀπαρτισθεῖ τὸ νέο ὄν μὲ ἴση κατανομή τῶν ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν κληρονομικῶν στοιχείων.

Νομίζω ὅτι ἡ λογικὴ κατανοεῖ τὴν σκοπιμότητα αὐτῶν τῶν φαινομένων. Ἐκεῖνο ὅμως πού παραμένει ἀντίθετα ἄγνωστο εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἐντολῆς καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ αὐτοματισμοῦ.

Ἀλλὰ συνεχίζονται οἱ ἀπορίες.

Μὲ τὴ συνάντηση τῶν στοιχείων τῶν δύο φύλων ἀποφασίζεται καὶ τὸ φύλο τοῦ νέου ὄντος. Καὶ ἐδῶ πάλι ἂς μὴ προσπαθήσουμε νὰ ρωτήσουμε ποῖα εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀποφάσεως τῆς δημιουργίας θηλυκοῦ ἢ ἀρσενικοῦ. Ἄς παραδεχτοῦμε προσωρινὰ τὴν τύχη καὶ τὶς περιοδικὲς πιθανότητες.

Ἐκεῖνο ὅμως πού εἶναι ὀλοφάνερα ἐκπληκτικὸ εἶναι τὸ ὅτι, ἀφοῦ ἔχει ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἐπαφῆς τοῦ ὠαρίου μὲ τὸ νικητὴ σπερματοζῶαριο προσδιοριστεῖ τὸ φύλο τοῦ νέου ὄντος, ἐν τούτοις δὲν ἐκδηλώνεται ὁ διαφορισμὸς καὶ τὸ φύλο παραμένει γιὰ κάμποσες βδομάδες σὲ κατάσταση οὐδετερότητας ἢ διφυλοφάνειας. Δὲν προβάλλει δηλαδὴ ἡ ἀνάπτυξη τῶν γονάδων οὔτε τοῦ ἐνὸς οὔτε τοῦ ἄλλου φύλου. Καὶ περιμένομε ὀκτὼ περίπου βδομάδες γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ τὸ φύλο. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ διάστημα τοῦτο τὸ γονιμοποιημένο ὥαριο δὲν παρουσιάζει τὴ στοιχειώδη ἀνάπτυξη πού θὰ ἀπαιτοῦσε ἡ λογικὴ μας, ἂν εἶχε ἀνατεθεῖ σὲ μᾶς νὰ προετοιμάσουμε τὴν ἐξέλιξη. Τρέφεται, βέβαια, τὸ γονιμοποιημένο ὥαριο ἀπὸ τὴν παρακαταθήκη πού δημιούργησε ὁ ἀρχικὸς κυτταρικὸς πολλαπλασιασμὸς. Ἐνα μέρος ὅμως μόνο ἀπὸ αὐτὰ τὰ κύτταρα χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἐμβρυϊκοῦ σώματος, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο χρησιμεύει γιὰ τὴ διατροφή του καὶ τὴν κατασκευὴ τῶν ὀργάνων της.

Και ἐδῶ πάλι θὰ ἐπισημάνω τὴν ἄγνοιά μας. Ὅσο καὶ ἂν κατορθώνουμε δηλαδὴ νὰ παρακολουθοῦμε ἀπὸ κοντὰ τὶς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως, δὲν μποροῦμε ὥστόσο νὰ συλλάβουμε τὴν αἰτιολογικὴ πρωταρχὴ τῆς. Ἀλλὰ ἄς παραμερίσουμε καὶ δῶ αὐτὲς τὶς ἀπορίες, γιὰ νὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχή μας σὲ κάτι ἄλλο ἀποφασιστικὸ πὺν θὰ συμβεῖ καὶ πὺν τὸ περιμένουμε, χωρὶς νὰ εἴμαστε σὲ θέσῃ νὰ ἐξηγήσουμε οὔτε τὴ χρονικὴ ἐμφάνισή του οὔτε καὶ τὴ βιολογικὴ πλευρὰ τοῦ φαινομένου. Ἐνῶ δηλαδὴ ἐπὶ δύο μῆνες τὸ ἐρμαφρόδιτο ὠδὸ κατόρθωνε νὰ ἐπιζεῖ σὲ πρωτόγονη κατάστασι, διὰ μιᾶς καὶ γύρω στὸ τέλος τοῦ δεύτερου ἐνδομητρικοῦ μῆνα, καὶ χωρὶς νὰ ἔχουμε τὴν παραμικρὴ ιδέα γιατί, οἱ γονάδες ξεχωρίζουν ἀπὸ τὸν ἀρχέγονο κοινὸ νεφρὸ, καὶ ἐνῶ ἡ μιὰ ἐξελίσσεται ἡ ἄλλη ὑποπλάσσεται. Δὲν ἔχουμε καμιά ιδέα γιὰ τὴν ἀφετηρία τοῦ φαινομένου οὔτε γιὰ τὸ τί προηγείται. Ἡ παρατήρησις ὅμως ἐπιβάλλει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτῆς τῆς διαφοροποιήσεως ἀρχίζει ραγδαία ἡ ἀνάπτυξι τοῦ ἐμβρύου σὰν νὰ ὑπῆρχε ἔως τότε κάποιο ἐμπόδιο καὶ σὰν νὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένεται κάποιο σύνθημα. Ὑστερα δηλαδὴ ἀπὸ δύο περίπου μῆνες στοιχειώδη ἀνάπτυξι σὲ ἓνα μῆνα μέσα ὁλοκληρώνεται ραγδαία ἡ ἀνάπτυξι τῶν ἐμβρυϊκῶν ὀργάνων.

Ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ξεχωρίσουμε τὴν ἀφετηρία τῶν φαινομένων, ἄς ἐξετάσουμε τουλάχιστον δύο δυνατὰς ὑποθέσεις.

Ἀς ὑποθέσουμε δηλαδὴ ὅτι μιὰ ἄγνωστή μας αἰτία διατάσσει τὴν ἀνάπτυξι τοῦ φύλου ἐκεῖνον πὺν εἶχε προσδιοριστεῖ ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀκόμα πραγματοποιηθεῖ. Δὲν εἶναι δύσκολο νομίζω συνεχίζοντας αὐτὴ τὴν ὑπόθεσι, τὸ νὰ ἐξηγηθεῖ ὅτι ἡ ἀνάπτυξι τοῦ ἑνὸς γίνεται σὲ βάρος τοῦ ἄλλου πὺν σιγὰ σιγὰ θὰ ἀχρηστευτεῖ. Ἡ ἐκδοχή αὐτὴ θὰ ἦταν ἀπλὴ καὶ λογικὴ, ἂν μποροῦσε νὰ ἀποδειχτεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀντιθετὴ ὑπόθεσι : Ὅτι δηλαδὴ προηγείται ἡ ὑποπλασία τοῦ ἄχρηστου καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξι τοῦ προσδιορισμένου φύλου.

Ἡ ἐκδοχή αὐτὴ ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν εὐλογη ὑπόθεσι ὅτι ἐνδεχομένως τὸ ἐνεργητικὰ ὑποπλασσόμενο ἀνέστειλε ἔως τότε τὴν ἀνάπτυξι τοῦ προσδιορισμένου φύλου. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπιμείνω καὶ σ' αὐτὴν τὴν εὐλογη ἴσως ἐκδοχή.

Εἶναι πολὺ σημαντικότερο τὸ συμπέρασμα πὺν προκύπτει, ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι προηγείται ἡ ὑποπλασία τῶν γονάδων ἐκείνων πὺν δὲν ἀνήκουν στὴν καταβολὴ τοῦ φύλου. Τὸ πρᾶγμα ἄλλωστε εἶναι δεκτὸ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ λογική. Ἄν ξεκινήσουμε λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀφετηρία αὐτή, δημιουργοῦνται σκέψεις καὶ προκύπτουν συμπεράσματα μεγάλης σημασίας. Ἐὰν παραδεχόμαστε δηλαδὴ ὅτι ἡ ἐξελίξις του θὰ ὑποστῇ σημαντικό κλονισμό ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴ ἀπώλεια τῆς μισῆς καταβολῆς τῶν γονάδων, ἡ ἀπώλεια αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ περάσει ἀπαρατήρητη, ἀλλ' ἀπεναντίας αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴν ἀπαίτησι τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀπώλειας, γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ κενό. Καὶ πραγματικὰ ἂν ὁ εἶρμός τῶν σκέψεων εἶναι ὀρθός, ἡ προσπάθεια ἀναπληρώσεως τοῦ

ἀπολεσθέντος ἐξηγεῖται εὐχερέστερα καὶ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἔντονη ἀντιδραστικὴ ἀνάπτυξη τῶν ὀργάνων τοῦ ἐμβρύου, ἀλλὰ πρὸ πάντων μὲ τὸ νόημα τῆς δημιουργίας τῆς ἀνάγκης πὺν ἀπ' αὐτὴ τῇ στιγμῇ κυριαρχεῖ.

Ὅλα τώρα πιά ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη πὺν ἀποβαίνει τὸ κύριο γενικότερο ἐλατήριο τῆς ἐπιβιώσεως. Δὲν ὑπάρχει δηλαδὴ κανένα φαινόμενο τῆς ἐξελίξεως πὺν νὰ μὴν ὑπάγεται στὴν «ἀνάγκη» μοναδικοῦ προῖόντος καὶ ὀργάνου τῆς ἀναζητήσεως.

Ἐὰν γίνῃ δεκτὴ αὐτὴ ἡ προτεραιότητα τῆς ὑποπλασίας τοῦ φύλου πὺν θὰ ἀχρηστευτεῖ, τότε ἡ δημιουργία τῆς ἀπώλειας πὺν ὁδηγεῖ στὴν ἀναζήτηση, ἐξηγεῖ ὅλη τὴ συνέχεια τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου. Τόσα φαινόμενα δηλαδὴ πὺν θὰ ὁδηγήσουν στὴ συμπλήρωση τῆς ἐνδομητρικῆς ὠριμότητος τοῦ ἐμβρύου καὶ τῆς ἀποβολῆς του ἀπὸ τὴ μητρικὴ κοιλότητα, βροῖσκουν τὴν ἐξήγησίν τους στὶς ἀλληλοδιάδοχες ἀνεπάρκειες καὶ ἔτσι στὶς ἀνάγκες πὺν δημιουργοῦν.

Ἀλλὰ καὶ πάρα πέρα κάθε ἀντίδραση τοῦ νεογέννητου ἐξηγεῖται πιά ἀπὸ τὶς στερήσεις πὺν δημιουργοῦν τὶς ἀνάγκες του. Κλαίει π.χ. ἐπειδὴ τὸ ὀξυγόνο πὺν τοῦ διοχέτετε κατὰ τὴν ἐνδομητρικὴ ζωὴ ἡ συνοχὴ του μὲ τὴν μητρικὴ προμήθεια, παύει νὰ χορηγεῖται. Ἀναγκάζεται λοιπὸν νὰ ἀναζητήσῃ ὀξυγόνο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς λειτουργίας τῶν ὀργάνων του. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν αὐτόματη ἀνάγκη, ἀπώτοκη τῆς ἀρχικῆς ἀπώλειας τῆς μισῆς φυλετικῆς του οὐσίας. Καὶ συνεχίζεται σὲ ὅλη τὴ ζωὴ ἡ ἀναζήτηση τοῦ χαμένου πὺν ἐξηγεῖ καὶ τὰ βασικὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς.

Προσπάθησα νὰ προβάλω ὅχι τὶς γνώσεις μας στὸν τομέα τῆς ἱατρικῆς πὺν εἶναι πάμπολλες, ἀλλὰ ἀντίθετα τὴν ἄγνοιά μας σὰν πηγὴ ἔρευνας. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολη, ἐπειδὴ στὰ στάδια ὅπου βρισκόμαστε δὲν ἐπαρκοῦν πιά τὰ μέσα καὶ οἱ κανόνες πὺν διαθέτουμε. Χρειάζεται νὰ δημιουργηθοῦν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ὑπερφυσικὲς προϋποθέσεις, γιὰ νὰ εἰσδύσουν μέσα στὰ ἄδυστα μεταφυσικὰ ἐρωτήματα. Στὶς ἐρευνητικὰς δυνάμεις τῶν νεωτέρων γενεῶν ἐναπόκειται ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ ἅλντα ἀκόμα αὐτὰ προβλήματα πὺν ἀπαιτοῦν φαντασία, ἐμπνευση καὶ διαίσθηση, ἀλλὰ καὶ κατάλληλη μεθοδολογία. Ἡ ἀποκρυπτογράφηση τοῦ Γενητικοῦ Κώδικα καὶ ἡ ἐξελισσόμενη βιοϊατρικὴ προσφέρουν ἴσως κατάλληλες δυνατότητες.

Ὅμως ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἀνέφερα παραπάνω, ἐπιτρέπονται νομίζω μερικὰ συμπεράσματα πὺν ἀγγίζουν τὸ πρόβλημα τῆς ἰσότητος τῶν δύο φύλων. Γιατί, ὑπάρχει πραγματικὸ ὄντογονικὸ πρόβλημα, ἀφοῦ οἱ προϋποθέσεις τῆς ὄντογονικῆς σχέσεως ἀνάμεσα στὰ δύο φύλα εἶναι φανερὰ ἀλλὰ μὲ μιὰ διαφορὰ μεταξὺ τους πὺν ἀνατρέπει τὸν ταυτισμὸ τους καὶ τὴν ἀπόλυτὴ ἰσότητά τους. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ συνίσταται στὶς προϋποθέσεις τῆς ἀναπαραγωγῆς πὺν ἐπιβάλλουν στὴ γυναίκα ὅχι μόνο τὴν ἀδιάκοπη

γονιμοποιητική προετοιμασία μέχρι της εξαντλήσεως τῶν μέσων της κατὰ τὴν κλημακτηριακὴ ἡλικία, ἀλλὰ καὶ τῇ φιλοξενίᾳ τοῦ θετικοῦ ἀποτελέσματος τοῦ γονιμοποιητικοῦ πειράματος τῆς φύσεως. Δύο δηλαδὴ βασικῶν φυλετικῶν γεγονότων ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὸν ἄνδρα, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴν προσφορὰ τοῦ ἀρσενικοῦ στοιχείου τῆς ἀναπαραγωγῆς, ποὺ πάλι εἶναι διαφορετικὸ, παρὰ στὴ γυναίκα.

Ὅπως ὅμως ἀνέφερα στὴν ὁμιλία μου γιὰ τὴν ψυχοσωματικὴ ἱατρική, αὐτὲς οἱ διαφορὲς δὲν περιορίζονται μόνο στὴν καθαυτὴ γεννητικὴ σφαίρα. Παρ' ὅλο ποὺ καὶ τὰ δύο φύλα διαθέτουν τὰ ἴδια κατενθυντήρια ὄργανα τῆς ζωῆς, ἡ ἀντανάκλαση τῆς διαφορετικῆς εἰδικῆς ἀποστολῆς τοῦ γυναικείου ὁργανισμοῦ ποὺ φιλοξενεῖ καὶ προστατεύει ὡς τὴν ὠριμότητά του τὸ νέον ὄν, ἡ ἀντανάκλαση αὐτῆς τῆς λειτουργίας ἀπάνω στὴν οἰκονομία τῆς ζωῆς δὲν εἶναι παράδοξο ὅτι εἶναι σημαντικὴ.

Ἄν τὸ ἀναπνευστικόν, τὸ ἀγγειακόν, τὸ νεφρικόν καὶ τὰ ἄλλα βασικά συστήματα λειτουργοῦν ὁμότιμα καὶ στὰ δύο φύλα, τὸ τεράστιο γεγονός τῆς γυναικείας προετοιμασίας μὲ ἐκδηλᾷ τὰ μηνιαῖα φαινόμενα τῆς ἀποτυχίας τῆς γονιμοποιητικῆς προετοιμασίας τῆς μητρότητας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκόλουθη φιλοξενία τοῦ θετικοῦ ἀποτελέσματος τοῦ πειραματισμοῦ τῆς φύσεως ἐπιδρῶν ὄχι μόνο στὴ σωματικὴ ἀλλὰ καὶ στὴν ψυχικὴ καὶ διανοητικὴ λειτουργία τοῦ γυναικείου ὁργανισμοῦ, ποὺ ἀναγκάζεται νὰ προσαρμόζεται στὸ σπουδαῖο γεγονός τῆς ἀναπαραγωγικῆς διαδικασίας.

Ἐντούτοις ἂν ἀναλογισθοῦμε πὼς ἡ κοινὴ καταγωγὴ τῶν γονάδων, ὅστερ' ἀπὸ τὴν ὑποπλασία τοῦ ἐνὸς φύλου διατηρεῖ ὑπολείμματα τοῦ ἄλλου, τοῦτο προσδίδει στὸν γυναικεῖο ὁργανισμὸ λ α θ ρ α ῖ ε ς ιδιότητες τοῦ ἀρσενικοῦ φύλου ποὺ θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς τείνουν νὰ ἰσορροπήσουν στὴ γυναίκα τὴν ἀρσενικὴ ἀπώλεια καὶ ὅτι ἔτσι προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν κατὰ κάποιον τρόπο κάποια ἰσοτιμία τοῦ γυναικείου ὁργανισμοῦ μὲ τὸν ἀνδρικό. Ἡ ἴδια ἀναλογία ἰσχύει βέβαια καὶ γιὰ τὸν ἄντρα ποὺ περιέχει ὑπολείμματα τοῦ χαμένου γυναικείου στοιχείου.

Ἄν αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς εἶναι ἄρκετὸ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς σωματικῆς λειτουργίας, ἐντούτοις στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἡ φιλοξενία καὶ ἡ ιδιότητα τοῦ γυναικείου ὁργανισμοῦ γιὰ τὴν ἀδιάκοπη ἀναπαραγωγικὴ προετοιμασία του, δημιουργεῖ κάποιον ψυχοσωματικὸ στιγματισμὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ περᾷ ἀπαράτητος.

Τὸ συναίσθημα τῆς μητρότητας ποὺ ἐπιτρέπει στὴ γυναίκα τὴ διαίσθηση τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ δικοῦ της νεογέννητου ἀνάμεσα σὲ ἑκατοντάδες ξένα, διατηρεῖται σὲ ὅλο της τὸ βίον καὶ ἀποτελεῖ σαφῆ κοινωνικὴ διαφοροποίηση ἀπέναντι στὸν ἄνδρα. Ἡ συναισθηματικὴ πατρότητα δὲν ὑπάρχει, παρὰ ἴσως σὲ κάποιον ἀντίθετο ὑποσυνείδητο ποὺ τυχαίνει καὶ νὰ μὴν ἐκδηλώνεται καὶ ποὺ ὅπωςδήποτε ἀναπτύσσεται μετὰ τὴ γέννηση. Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια πὼς ἡ γυναίκα πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑποδεέστερη ἀπὸ τὸν ἄνδρα, ἀφοῦ κατέχει βιολογικὰ προσόντα ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἀνδρικά!

Στὸν κοινωνικὸ βίον τὸ ὑπερτέρημά της τοῦτο γίνεται ὥστοςο μειονέκτημα, δεμένο μὲ τὴ μητρικὴ της ἀποστολή, ἐνῶ ὁ ἄνδρας παραμένει ἀνεξάρτητος ἐπιβήτωρ.

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω καὶ παρ' ὅλα τὰ κενὰ τῶν γνώσεών μας μπορούμε ἴσως νὰ συμπεράνουμε ὅτι :

1. Οἱ κοινωνικὲς δυνατότες τῆς γυναίκας ἐπηρεάζονται σημαντικὰ ἀπὸ τὰ πειράματα τῆς φύσεως γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τὰ ἐπαναλαμβανόμενα ἕως τὸ 52 περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας της. Τό φαινόμενο τοῦτο τόσο τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας, καὶ ἀκόμα περισσότερο σὲ περίπτωσι ἀνωμαλίας, ἀντανακλᾷ ἀναμφισβήτητα στὴ διεξαγωγὴ τοῦ καθημερινοῦ βίου.

2. Ἡ κατάστασι τῆς ἐγκυμοσύνης ἐξαιρεῖ τὴ γυναῖκα ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ καθήκοντά της τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους καὶ τοὺς τρεῖς τελευταίους μῆνες τῆς ἐγκυμοσύνης, καθὼς καὶ τρεῖς μῆνες ὕστερ' ἀπὸ τὸν τοκετό.

3. Ἡ μητρότητα ἀποτελεῖ βαθειὰ ριζωμένη συναισθηματικὴ κατάστασι ποὺ διαρκεῖ σὲ ὅλο τὸ βίον, καὶ σημαντικὸ παράγοντα στὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν.

4. Μόνο μὲ τὴν προϋπόθεσι ὅτι ὑπάρχουν ἀποστολὲς ἢ ἐπαγγέλματα ποὺ μπορούν νὰ προσαρμοσθοῦν στὶς παραπάνω ιδιότητες, ἢ γυναῖκα ἀποβαίνει, ὡς κοινωνικὸ στοιχεῖο, ὁμότιμη μὲ τὸν ἄνδρα.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Λούρου τὸν λόγον ἔλαβε ὁ κ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος :

Μὲ τὴν ἀποφινὴ ἀνακοίνωσή του ὁλοκλήρωσε ὁ σοφὸς βιολόγος (τοῦ ἀνταποδίδω τὴν ἐγγενῆ φιλοφρόνησι) ὅσα εἶχε ἀναπτύξει σὲ μιὰ προηγουμένη ἀνακοίνωσι.

Ἐξοχες εἶναι οἱ ἀπορίες, ποὺ διετύπωσε ἀπόψε ὁ ἀγαπητὸς μου φίλος κ. Νικ. Λοῦρος. Στὸν Κόσμον — ἄρα, καὶ στὴν Ἐπιστήμην — τὰ ἐρωτήματα, ποὺ μένουν ἀναπάντητα, εἶναι ἀπείρως περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχουν βρεῖ ἢ θὰ βροῦν κάποτε ἀπάντησι. Καὶ ἔχει μεγάλη σημασία νὰ τίθενται καὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτά. Συμβάλλουν στὴν ταπεινοφροσύνην τῆς Ἐπιστήμης.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ προσθέσω, ὅτι — ὅσο μεγάλη καὶ ἂν θὰ εἶναι ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὸ μέλλον, τὸ μέγα Ἄγνωστο δὲν θὰ λιγοστέψῃ, δὲν θὰ γίνῃ μικρότερον. Ἄλλη εἶναι ἡ σφαῖρα τῶν προβλημάτων, ποὺ εἶναι ἢ θὰ γίνουν κάποτε προσιτά στὸν ἀνθρώπινον νοῦ, καὶ ἄλλη ἡ σφαῖρα τοῦ μεγάλου καὶ ἀπόλυτου Ἄγνοστου. Δὲν θὰ διερευνηθεῖ ποτὲ ὁ κόσμος τοῦ θανάτου, οὔτε ἡ ἀρχὴ ἢ ἡ συντέλεια τοῦ Σύμπαντος.

Ὁ κ. Λοῦρος, ὁ βιολόγος, κατέληξε καὶ σὲ μερικὰ βασικὰ συμπεράσματα, πὺν ἀνήκουν στὴ δικαιοδοσία τῆς Κοινωνιολογίας.

Πρὶν ὅμως σχολιάσω τὰ συμπεράσματα αὐτά, θὰ ἤθελα νὰ διαλύσω μιὰ πολὺ διαδεδομένη πλάνη. Ἐσφαλμένη εἶναι ἡ γνώμη, ὅτι ἀνέκαθεν καὶ συνεχῶς, ἀπὸ καταβολῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καταδυναστεύονται οἱ γυναῖκες ἀπὸ τοὺς ἄνδρες. Στὴν πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπὶ τῆς γῆς ὑπῆρξαν περίοδοι — ὅχι μόνο τῆς προϊστορίας — ὅπου ἴσχυε τὸ σύστημα τῆς μητριαρχίας. Ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς περιόδους τῆς ἱστορίας, στὴ σφαῖρα εἰδικώτερα τῆς οἰκογενείας, ἄλλοτε καταδυναστεύουν οἱ ἄνδρες τὶς γυναῖκες, ἄλλοτε ὅμως οἱ γυναῖκες τοὺς ἄνδρες (τὸ θεατρικὸ ἔργο τοῦ August Strindberg « Ὁ πατέρας » ἐκφράζει τραγικὰ τὴν δεύτερη περίπτωση). Καὶ ὑπάρχουν βέβαια — εὐτυχῶς — πολλὲς περιπτώσεις, ὅπου δὲν συμβαίνει οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο.

Ἐρχομαι τώρα στὰ συμπεράσματα τοῦ κ. Λούρου. Ἀφοῦ διεπίστωσε, ὅτι ἡ γυναῖκα κατέχει βιολογικὰ προσόντα ἀνώτερα ἀπὸ τὸν ἄνδρα, παρατήρησε, ὅτι στὸν κοινωνικὸ τομέα τὸ προτέρημά της τοῦτο γίνεται μειονέκτημα, δεμένο μὲ τὴν μητρικὴ ἀποστολὴ της. Καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Λούρου ἦταν, ὅτι μόνο μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅτι ὑπάρχουν ἀποστολὲς καὶ ἐπαγγέλματα, πὺν μποροῦν νὰ προσαρμωθοῦν στὶς ιδιότητες, πὺν συνιστοῦν τὴ βιολογικὴ ὑπεροχὴ της, ἀποβαίνει ἡ γυναῖκα, ὡς κοινωνικὸ στοιχεῖο, ὁμότιμη μὲ τὸν ἄνδρα.

Στὴν τελευταία αὐτὴ παρατήρηση θὰ διαφωνοῦσε ὁ Πλάτων. Στὸν μέγα διάλογό του « Πολιτεία » διαβάζουμε (455 D) : « Οὐδὲν ἄρα ἐστίν, ὦ φίλε, ἐπιτηδευμάτων πόλιν διοικούντων γυναικὸς διότι γυνή, οὐδ' ἄνδρὸς διότι ἀνὴρ, ἀλλ' ὁμοίως διασπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν τοῖν ζώοιν, καὶ πάντων μὲν μετέχει γυνὴ ἐπιτηδευμάτων κατὰ φύσιν, πάντων δὲ ἀνὴρ, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός ».

Ἡ δική μου γνώμη ἀπέχει ἐξ ἴσου ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς γνώμης τοῦ κ. Λούρου, ἢ μᾶλλον συνδυάζει καὶ συναιρεῖ τὶς δυὸ αὐτὲς γνώμες. Ἡ βιολογικὴ ὑπεροχὴ της κάνει τὴ γυναῖκα νὰ εἶναι ἀσθενέστερη ἀπὸ τὸν ἄνδρα σὲ ὠρισμένες κοινωνικὲς ἀποστολές, ὅχι ὅμως σὲ ὅλες, ὅπως λέει ὁ Πλάτων. Ὑπάρχουν, ἐξ ἄλλου, κοινωνικὲς ἀποστολές, πὺν μπορεῖ ἡ γυναῖκα νὰ διαχειρισθεῖ καλύτερα ἴσως ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν γυναικῶν στὴν κοινωνικὴ ζωὴ συμφηφίζονται κατὰ κάποιον τρόπο. Αὐτὸ ἐπιβάλλει τὴν ἠθικὴ ἰσοτιμία τους.

Ἀκολουθῶς τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ κ. Μιχαήλ Στασινόπουλος :

Κύριε Πρόεδρε,

Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος καὶ Πρόεδρος κ. Λουῖρος — τὸν ὀνομάζω πρόεδρον ἀπὸ συνήθειαν καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀκόμῃ ζωντανή ἡ παρουσία του ὡς προέδρου, καθὼς καὶ τὰ προεδρικά ἔργα του, πνευματικὰ καὶ ὕλικά — ὁ κ. Λουῖρος λοιπὸν εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μᾶς ξεναγήσῃ εἰς τὸ σκοτεινὸν μυστήριον τῆς ἀναπαραγωγῆς. Ὁ ἀγαπητὸς Πρόεδρος κ. Κανελλόπουλος ἐπροχώρησε εἰς τὸ ἡμίφως τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας — καὶ ἐγὼ τώρα ζητῶ τὴν ἄδεια νὰ προχωρήσω εἰς ἓνα χῶρον περισσότερο φωτεινόν, τὸν χῶρον τὸν νομικόν, ὅπου καθιερῶνεται ἡ ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων.

Ἡ πρόσφατος διάταξις τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ Συντάγματος τῆς Δημοκρατίας μας, τοῦ 1975, ὀρίζει ὅτι « Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίδες ἔχουν ἴσα δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις ». Γιὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὸ νόημα τῆς διατάξεως αὐτῆς, πρέπει νὰ ἐρμηνεύῃ πρῶτον τὴν διάταξιν τῆς πρώτης παραγράφου, τοῦ ἰδίου ἄρθρου, πὺν ὀρίζει ὅτι « οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου ».

Ἡ διάταξις αὕτῃ εὐρίσκεται εἰς ὅλα τὰ ἐλληνικά Συντάγματα καὶ μᾶς ἔχει παραδοθῇ ἀπὸ τὰ Συντάγματα τῶν χρόνων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ πρόδρομοι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἔρριψαν τὸ σύνθημα τῆς ἰσότητος εἰς ἀντίδρασιν ἰδίως κατὰ τῆς διακρίσεως πὺν εἶχεν ἐπιβάλει ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι ἀξιωματικόν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχεν ἀντιδράσει κατὰ τῆς δουλείας, ἀλλ' ἐξωμοίωκε τὸν δοῦλον μὲ ἐργαλεῖον (ὄργανον) : « Ὁ μὲν δοῦλος ἔμφυχον ὄργανον, τὸ δὲ ὄργανον ἄφυχον δοῦλος ». Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κατεδίκασε τὴν δουλείαν, λέγων « οὐκ ἔστι δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, . . . ἀλλ' ἅπαντες ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ ἐσμέν ». Ἐκήρυξε τὴν ἰσότητα ἀπὸ ἀνωτέρας ἠθικῆς ἀπόψεως.

Ἀκραῖοι, ἀκρότατοι ὁπαδοὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαν ζητήσῃ νὰ γραφῇ, καὶ δὲν εἶμαι βέβαιος αὐτὴν τὴν στιγμὴν καὶ ἂν ἐγράφη εἰς κείμενον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι « Οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται ἴσοι » — ἀλλ' αὕτῃ ἡ πρότασις δὲν ἐπεκράτησε, καὶ δικαίως. Διότι ἡ φύσις ἔχει δημιουργήσῃ ἄνισα δημιουργήματα. π.χ. δὲν εἶναι ἴσος φυσικῶς ὁ εὐφρὴς μὲ τὸν βλάκα, οὔτε ὁ ἐπιμελὴς μὲ τὸν ὀκνηρό, οὔτε ὁ ἐνάρετος μὲ τὸν κακοήθη, κλπ.

Ὡστε ἐκεῖνο πὺν ἐζητήθη, εἶναι ἡ ἰσότης ὅχι ἐνώπιον τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ νόμου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν νόμον νὰ ἀπονέμῃ εἰς ὅλους, α) τὴν ἴσην δυνατότητα καὶ τὰ μέσα νὰ ἀξιοποιήσουν τὰ προσόντα των τὰ φυσικά, καὶ β) παροχὴν ἴσην, ὅχι μαθηματικὰ ἴσην, ἀλλὰ ἴσην πρὸς τὰς ἰκανότητάς των, δηλαδὴ ἀντί-

στοιχόν πρὸς τὴν ἀξίαν των. *Suum quique tribuere* : τὸ ἑαυτοῦ (τὸ προσήκον) ἐκάστῳ ἀπονέμειν. Αὐτὴ εἶναι ἡ λεγομένη « ἀναλογικὴ ἰσότης ».

Τώρα, ποῖον εἶναι κάθε φορά τὸ « προσήκον » — αὐτὸ εἶναι λεπτόν καὶ δύσκολον πρόβλημα, πὺν ἀποτελεῖ σταυρὸν γιὰ τὸν δικαστὴν, πὺν ἐρμηνεύει καὶ ἐφαρμόζει τὴν περὶ ἰσότητος διάταξιν τοῦ Συντάγματος. Διότι ὑπάρχουν πολλὰς περιπτώσεις ἀμφίβολες, π.χ. τὸ Συμβούλιο Ἐπικρατείας ἔχει χαρακτηρίσει ὡς ἀντισυνταγματικὴν τὴν ἐννοικίην μεταχειρίσιν τῶν τέκνων τῶν ἀξιοματικῶν κατὰ τὶς εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις εἰς Στρατιωτικὰς Σχολὰς. Καὶ ὁμως, παρατηρεῖται συχνὰ ἰδιαίτερα κλίσις καὶ καταλληλότης τῶν προσώπων αὐτῶν ὀφειλομένη εἰς ἐπίδρασιν ἀνατροφῆς καὶ περιβάλλοντος. Καὶ ἄλλαι περιπτώσεις ἀμφίβολοι ὑπάρχουν.

Ἐρχόμεθα τώρα στὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο φύλων.

Ἀρχικῶς, ἐγίνετο δεκτὸν ὅτι ὁ νόμος εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἀποκλείῃ τὰς γυναῖκας ἀπὸ ὁποιαδήποτε δημοσίᾳ θέσῃ. Τὸ 1929, ὅταν ἰδρῦθῃ τὸ Συμβούλιο Ἐπικρατείας, ἔγινε διαγωνισμὸς γιὰ τὴν πρόσληψιν τῶν 10 πρώτων εἰσηγητῶν, στὸν ὅποιον εἶχα καὶ ἐγὼ ἐπιτύχει. Ἀπεκλείσθη ὁμως τότε ἀπὸ τὸν διαγωνισμὸν μία δικηγόρος, ἡ κ. Ἀγνή Ρουσσοπούλου, καὶ τὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας ἐδέχθη τότε, παρὰ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ καθηγητοῦ Ἀλεξάνδρου Σβώλον, ὅτι ὀρθῶς ἀπεκλείσθη.

Ἀργότερα, ἡ Σύμβασις τῆς Ρώμης περὶ προστασίας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἶχε προβλέψει τὴν ἰσοτιμίαν τῶν δύο φύλων, ἀλλὰ ἐξαιρέσεις πάντοτε ὑπῆρχαν. Καὶ ὁ Ὑπαλληλικὸς Κώδιξ τοῦ 1951, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου εἶχα τὴν τιμὴν νὰ συμμετάσχῳ, ἐπέτρεψε ἐξαιρέσεις.

Καὶ φθάνομεν τώρα στὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975, πὺν ὁρίζει ὅτι « Ἑλληγες καὶ Ἑλληνίδες ἔχουν ἴσα δικαιώματα καὶ ὕποχρεώσεις ». Τὸ Σύνταγμα ἐκφράζεται μὲ τρόπον ἀπόλυτον, ἐν τούτοις καὶ τώρα, παραμένει κάποια σχετικότης, πὺν προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰς συζητήσεις, πὺν ἔγιναν στὴν Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν.

Ἡ Βουλευτὴς Ἀθηνῶν κ. Τσουδεροῦ εἶπεν ὅτι « δὲν εἴμαστε παράλογες », δηλαδὴ δὲν ἀξιοῦν αἱ Ἑλληνίδες διὰ μιᾶς τὴν ἰσότητα, ἀλλὰ βαθμυδόν. Καὶ ἡ Βουλευτὴς Ἀθηνῶν κ. Ἀκρίτα καθώρισε μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια τὴν ἰσότητα, ὡς ἐξῆς : « ρύθμιση, μὲ βάση τὶς ἰδιοτυπίες τῶν περιπτώσεων, καὶ μὲ κοινὸ κριτήριον τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ δημοσίου συμφέροντος ἀπὸ ὅλους, στὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων τους ». Γι' αὐτό, δικαίως ὁ παλαίμαχος κοινοβουλευτικὸς κ. Δημ. Παπασπύρου εἶπεν ὅτι αἱ Ἑλληνίδες προχωροῦν στὴν κατάκτησιν τῆς ἰσοτιμίας μὲ εὐθύνην καὶ μὲ μέτρον, χωρὶς ἀκραίας ἐκδηλώσεις καὶ χωρὶς νὰ κλονισθοῦν αἱ παραδόσεις τῆς ἐλληνικῆς οἰκογενείας ».

Ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975, νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἀντισυν-

ταγματικὸς ἓνας νόμος, πὺν θὰ ὥριζε π.χ. ὅτι οἱ ἄνδρες ἀποκλείονται ἀπὸ τὰς θέσεις βρεφοκόμων ἢ ὅτι αἱ γυναῖκες ἀποκλείονται ἀπὸ τὴν θέσιν κυβερνήτου ἀντιτορπιλικοῦ κλπ. Ἀκραῖαι καὶ ἀμφίβολοι περιπτώσεις πάντοτε θὰ ὑπάρχουν. Ἡ νομοθεσία σιγὰ σιγὰ θὰ προσαρμόζεται στὸ καθεστὼς τῆς ἰσοτιμίας, σ' αὐτὸ δὲ τὸ στάδιον χρειάζεται μεγάλη προσοχή.

Διὰ τὰ τελειώσω, σημειώνω τὴν παρατήρησιν τοῦ Βουλευτοῦ Πειραιῶς κυρίου Ἀνδριανοπούλου, πὺν ὠνόμασε « μασκουλινισμόν » τὴν συνήθεια τὰ χαρακτηρίζωμεν μὲ ἀρσενικὸν γένος τὲς θέσεις, ἔστω καὶ ἂν κατέχωνται ἀπὸ γυναῖκες : Λέγομεν π.χ. Κυρία Βουλευτής, Κυρία Εἰσηγητής, Κυρία Διευθυντής κλπ. Εἶναι ἡ δύναμις τῆς συνηθείας καὶ τῆς παραδόσεως. Μεταξὺ σοβαροῦ καὶ χιοῦμορ, ὁ βουλευτὴς κ. Γραμματίδης εἶπεν ὅτι, διὰ τὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ ἰσοτιμία, θὰ ἔπρεπε τὰ καταργήσωμεν καὶ τὸ προβάδισμα τῶν κυριῶν καθὼς καὶ τὸ χειροφίλημα πρὸς τὰς κυρίας . . . Ἐπ' αὐτοῦ, ἀμφιβάλλω ἂν θὰ συμφωνήσουν ὅλοι.

Εὐχαριστῶ ».

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10^{ΗΣ} ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1977

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ἰωάννης Καρμίρης**, παρουσιάζων τὴν κατωτέρω ἔκδοσιν, εἶπε τὰ ἑξῆς :

Κύριε Πρόεδρε,

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὸ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν ἄρτι ἐκδοθὲν συλλογικὸν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀθηναγόρας Α΄, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ὁ Ἑπειρώτης», ἐπιμελεία τοῦ καθηγητοῦ Ἰω. Ἀναστασίου, ἐκ σελ. 545. Τὸ εὐλαβὲς τοῦτο ἀφιέρωμα εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α΄, περιλαμβάνον 21 μελέτας κληρικῶν καὶ λαϊκῶν θεολόγων καὶ δύο ἄλλων λογίων, ὁρμωμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ σεπτοῦ Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρασιν τοῦ μεγαλυτέρου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ αἰῶνος ἡμῶν, ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων, κατὰ τὸ πλεῖστον, κειμένων. Πράγματι ἐν αὐτῷ «ἐρευνῶνται αἱ πτυχαὶ τῆς πολυπλεύρου δραστηριότητός του, ἐρμηνεύονται οἱ ὀρατισμοὶ του, παρακολουθοῦνται οἱ στοχασμοὶ του, ἐπισημαίνονται αἱ ὥστικαὶ δυνάμεις τῶν προσπαθειῶν του, ἐρευνῶνται αἱ μύχιαί πηγαὶ τῆς ὑπάρξεώς του, πηγαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁρμητικῶς ἐξεπήδων τὰ νάματα τῆς ἀγάπης του εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐναγκαλισθῇ ὁλόκληρον τὸν κόσμον», ὡς τονίζεται ἐν τοῖς προλεγομένοις. Καὶ ὄντως ἐκ τῶν μελετῶν τῶν συγγραφέων τοῦ τόμου, τῶν ἐν τέλει αὐτοῦ δημοσιευομένων κειμένων αὐτοῦ τοῦ Ἀθηναγόρου, ὡς καὶ τοῦ ὅλου πολυσχιδοῦς ἔργου αὐτοῦ παρίσταται ἀνάγλυφος ἡ βιβλικὴ μορφή καὶ εἰκὼν τοῦ μεγαλοπνόου Πατριάρχου, «ἐνὸς τῶν μεγαλυτέρων ἡγετῶν τῆς Χριστιανοσύνης τῆς ἐποχῆς ἡμῶν». Ἀδιαμφισβητήτως ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀνεδείχθη, κατὰ τὴν κρίσιν ἐτεροδόξου θεολόγου, «ἐξέχουσα ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότης, μία ἐκ τῶν πλέον

εὐγενῶν ἐκκλησιαστικῶν μορφῶν τοῦ παρόντος, ὁ μετὰ τὸν Φώτιον μεγαλύτερος ἴσως ἐκ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως» (σ. 95).

Τοῦ ἔργου προτάσσονται πρῶτον προλογικὸν σημείωμα τοῦ προέδρου τῆς ἐκδόσεως αὐτὸ Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, δεῦτερον πρόλογος τοῦ ἐπιμεληθέντος τὴν ἔκδοσιν καθηγητοῦ καὶ τρίτον μηνύματα — γράμματα τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Σεργίας, ὡς καὶ τῶν Ἀρχιεπισκόπων Κύπρου, Ἀθηνῶν καὶ Ἀμερικῆς. Ἀκολουθεῖ εἰτα τὸ κύριον μέρος, περιλαμβάνον 21 μελετήματα, ἐν οἷς περιγράφονται ὁ βίος καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἔργα τοῦ Πατριάρχου, ὡς ἔπεται :

1. «Σύντομος βιογραφία τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, μετὰ τῆς ὑπαρχούσης ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας περὶ αὐτοῦ», ὑπὸ Β. Σταυρίδου.

2. «Ἡ παιδικὴ ἡλικία καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ Ἀριστοκλέους Σπύρου, ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1886 γεννήσεως αὐτοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Βασιλικὸν τῆς Ἑπείρου μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1910 ἀποφοιτήσεως αὐτοῦ ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης καὶ τῆς ταυτοχρόνου χειροτονίας του εἰς διάκονον, μετονομασθέντος εἰς Ἀθηναγόραν», ὑπὸ Κ. Φράγκου.

3. «Ὁ διάκονος Ἀθηναγόρας εἰς τὸ Μοναστήριον». Ἀναμνήσεις τοῦ Γ. Μόδη περὶ τῆς ἐκεῖσε κατὰ τὰ ἔτη 1911 - 1913 δράσεως τοῦ Ἀθηναγόρου ὡς διακόνου τῆς Μητροπόλεως Πελαγονίας. Μετὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ Μοναστηρίου εἰς τὴν Σεργίαν ἦλθεν οὗτος καὶ ἐμόνασεν εἰς Ἅγιον Ὅρος ἀπὸ τοῦ 1913 μέχρι τοῦ 1919.

4. «Ὁ Ἀθηναγόρας ὡς διάκονος καὶ ὑπάλληλος τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν» κατὰ τὰ ἔτη 1919 - 1922, ὑπὸ μητροπολίτου πρ. Λήμνου Βασιλείου Ἀτέση. Προσκληθεὶς ὁ Ἀθηναγόρας ὑπὸ τοῦ διατελέσαντος κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μελετίου Μεταξάκη, κατῆλθεν ἐξ Ἁγίου Ὄρους εἰς Ἀθήνας καὶ διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ὑπάλληλος τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἰδιαιτεροὺς γραμματεῖς καὶ διάκονος αὐτοῦ, μετὰ δὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μεταξάκη ὁ Ἀθηναγόρας ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης Πλάκας.

5. «Ὁ Κερκύρας καὶ Παξῶν Ἀθηναγόρας», ὑπὸ τοῦ νῦν μητροπολίτου Κερκύρας Πολυκάρπου. Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1922 ὁ διάκονος Ἀθηναγόρας, χειροτονηθεὶς ἄθροον εἰς πρεσβύτερον καὶ ἐπίσκοπον Κερκύρας, ἐποίμανε θεοφιλῶς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην μέχρι τοῦ ἔτους 1930, ἀγαπήσας τὸν λαόν της καὶ διατηρήσας τὸν μετ' αὐτοῦ πνευματικὸν δεσμόν καὶ μετὰ ταῦτα ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς καὶ ὡς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε «οἱ Κερκυραῖοι πάντοτε ἐθεώρουν τὸν Ἀθηναγόραν ὡς δεσπότην των, ὡς ἰδικόν των» μέχρι τῶν τελευταίων πρὸ τῆς τελευτῆς του ὥρων ἦτο στενὸς καὶ ἄρρηκτος ὁ

δεσμός του με την «πρώτην του αγάπην», ὡς συνήθιζε νὰ λέγῃ ὁ Ἀθηναγόρας, δηλ. τὴν Κέρκυραν».

6. «Ὁ Ἀθηναγόρας ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς βορείου καὶ νοτίου», ὑπὸ Β. Βασιλειάδου. Ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς κατὰ τὰ ἔτη 1930 - 1948 ὁ Ἀθηναγόρας ἐπέτυχε τὴν ἀνασύνταξιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων τῆς Ὁμογενείας, καὶ δὴ εἰσήγαγε τοὺς θεσμοὺς τῶν γενικῶν κληρικολαϊκῶν συνελεύσεων καὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ μικοῦ συμβουλίου, ἐνίσχυσε τὴν παιδείαν, ἱδρυσε τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τὸ περιοδικὸν «Ὁρθόδοξος Παρατηρητής», τὴν Φιλότηχον Ἀδελφότητα, τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ, τὴν Ἑλληνικὴν Πολεμικὴν Περίθαλψιν (Greek War Relief) πρὸς βοήθειαν τῆς δεινοπαθούσης Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1940 - 1947, καὶ πρὸς τούτοις ἐκαλλιέργησε στενωτέρας σχέσεις μετὰ τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ὁρθοδόξων καὶ ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλα.

7. «Ὁ Ἀθηναγόρας Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης», ὑπὸ μητροπολίτου Πέργης Εὐαγγέλου. Κατὰ τὴν 24ετῇ περίπου πατριαρχίαν του, ἀπὸ τοῦ 1948 μέχρι τοῦ 1972, ὁ Ἀθηναγόρας ἀνέπτυξεν ἐξαίρετον δραστηριότητα ὥς τε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς καὶ τοῦ Πατριαρχείου τοῦ Φαναρίου, ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὡς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ὡς πιστοῦται καὶ ἐκ τῶν ἐπομένων μελετῶν.

8. «Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ», ὑπὸ μητροπολίτου Σουηδίας Παύλου. Καθ' ὅλην τὴν πατριαρχίαν τοῦ Ἀθηναγόρου ἐλειτούργησεν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κανονικῶς ὁ συνοδικὸς θεσμὸς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσχύουσας ἀπὸ τοῦ 1946 κανονικῆς διατάξεως, ἀλλὰ μετὰ τινων παρεκκλίσεων, ὧν σπουδαιότερα ἦτο ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1954 σημειωθείσα διάστασις μεταξὺ Πατριαρχοῦ καὶ Συνοδικῶν.

9. «Ἡ Πνευματικὴ Διακονία», ὑπὸ μητροπολίτου Πριγκηποννήσων Κωνσταντίνου. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς πατριαρχείας του ὁ Ἀθηναγόρας ἱδρυσε τὴν «Πνευματικὴν Διακονίαν», ἣτις εἰργάσθη διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κηρύγματος, τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς κατηχήσεως καὶ γενικῶς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος τοῦ λαοῦ καὶ ἰδιαίτατα τῆς νεολαίας, ἐπὶ πλεόν δὲ ἱδρυσε καὶ ἴδιον ἐκκλησιαστικὸν βιβλιοπωλεῖον καὶ ἐδημοσίευσεν ἐπὶ μίαν 13ετίαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐφημερίδα «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», ἣτις δυστυχῶς, ὁμοῦ μετὰ τὸ θεολογικὸν περιοδικὸν «Ὁρθοδοξία», ὑπεχρεώθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ διακόψωσι τὴν ἔκδοσίν των.

10. «Ἡ ἱδρυσις ἐλληνορθοδόξου ναοῦ ἐν Ῥώμῃ δημιουργημα τοῦ Οἴκου-

μενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α΄», ὑπὸ Μ. Μουτσίου. Ὁ Ἀθηναγόρας ἐπέτυχεν ἐν ἀρχῇ τὴν λειτουργίαν εὐκτηρίου οἴκου παρὰ τῇ ἐν Ῥώμῃ Ἑλληνικῇ Πρεσβείᾳ μέχρι τοῦ 1958, ὅτε συνετελέσθη ἡ ἀνοικοδόμησις ἰδίου ὁρθοδόξου ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὡς παρεκκλησίου τῆς Πρεσβείας πρὸς θεραπείαν τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῶν ἐν Ῥώμῃ ὁμογενῶν.

11. «Ἀναγνώρισις Ἀγίων ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου», ὑπὸ μητροπολίτου Φιλαδελφείας Βαρθολομαίου. Διαρκούσης τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου καὶ πρωτοβουλία αὐτοῦ ἀνεκηρύχθησαν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τὰ νέοι Ἅγιοι, ἦτοι ὁ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος, ὁ Ἀρσένιος ὁ Πάριος, ἡ τριάς τῶν ἐν Λέσβῳ μαρτυρησάντων τὸ 1463 Ἅγίων Ραφαήλ, Νικολάου καὶ Εἰρήνης, ἡ ὁσία Πελαγία τῆς Τήνου καὶ ἡ ὁσία Λυδία τῶν Φιλίππων.

12. «Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ αἱ διορθόδοξοι σχέσεις», ὑπὸ ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ. Ὁ Ἀθηναγόρας ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀνάπτυξιν στενωτέρων σχέσεων μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὡς καὶ τὴν ἐπιβαλλομένην στενὴν διορθόδοξον συνεργασίαν, διὰ τε τῶν προσωπικῶν ἐπισκέψεων αὐτοῦ εἰς τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, διὰ τε τῶν συγκληθειῶν ὑπ' αὐτοῦ τεσσάρων Πανορθοδόξων Διασκέψεων καὶ τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Πανορθοδόξου Συνόδου, ὡς καὶ διὰ τῆς συγκροτήσεως τῶν Διορθοδόξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν διαλόγων μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν, Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ἀντιχαλκηδονίων καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου ἐν Chambésy Γενεύης, τοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν ἐν τῇ μονῇ Βλατάδων Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης κλπ.

13. «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν κατὰ τὴν πατριαρχικὴν ἐγκύκλιον Ἀθηναγόρου Α΄», ὑπὸ Ἰω. Καλογήρου. Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1948 ἵδρυσιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὰς ἐκδηλωθεῖσας διχογνωμίας ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὁρθοδόξων εἰς αὐτὸ καὶ γενικώτερον εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν ἐν ἔτει 1952 ἔκδοσιν τῆς παρούσης ἐγκυκλίου πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας. Ἐν αὐτῇ ὠρίζετο συμμετοχὴ καὶ συνεργασία τῶν Ὁρθοδόξων ἀντιπροσώπων μόνον εἰς τὰ πρακτικὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ εἰς συζητήσεις καὶ ἀμφισβητήσεις τῶν ὁρθοδόξων δογμάτων, προσέτι δὲ ἐφεκτικότης αὐτῶν «ἐν ταῖς λατρευτικαῖς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων συνάξεσιν». Ἐτονίζετο δέ, ὅτι «ἡ συμμετοχὴ καὶ συνεργασία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν πολλαχῶς ἐπιβάλλεται», δι' ὃν χρόνον εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ ἐντὸς

τῆς ἐπομένης δεκαετίας πᾶσαι σχεδὸν αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ἀναπτύξασαι ἔκτοτε γόνιμον συνεργασίαν μετὰ τῶν ἐν τῷ Συμβουλίῳ ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ πάντοτε ἐν ἀκραιφνῶς ὀρθοδόξῳ πνεύματι.

14. «Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σχέσεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὴν περίοδον τῆς πατριαρχείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου», ὑπὸ Ἰω. Ἀναστασίου. Ἐν ἔτει 1951 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 1500ετηρίδος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀπηύθυνε μήνυμα ἀγάπης πρὸς τὰς Ἀντιχαλκηδονίους Ἐκκλησίας: Κοπτικήν, Αἰθιοπικήν, Ἀρμενικήν, Συροϊακωβιτικήν καὶ Μαλαμπαρικήν, τὰς «προφάσει τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ἑαυτὰς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσχιθείσας», καλῶν αὐτὰς πρὸς συνεργασίαν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος. Ὁμοίως προεκάλεσεν ἀντιπροσώπους αὐτῶν εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς 1900ῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Ἑλλάδα (1951) καὶ εἰς τὴν Α' Πανορθόδοξον Διάσκεψιν τῆς Ῥόδου (1961), ἣτις καὶ ἀπεφάσισε μετὰ τῆς Γ' (1964) καὶ τῆς Δ' (1968) Πανορθόδοξου Διασκέψεως τὴν διεξαγωγὴν θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τῶν ἑλασσόνων τούτων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς προσέγγισιν καὶ μελλοντικὴν ἐπανένωσιν αὐτῶν, ὅστις καὶ ἤρξατο ἔκτοτε ἐπ' αἰσίοις διεξαγόμενος.

15. «Ἡ συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀδελφικῶν σχέσεων μεταξὺ Ὁρθοδόξου καὶ Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», ὑπὸ Ε. Θεοδώρου. Μέγα ἐπίτευγμα τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου θεωρεῖται καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διάσπασις τοῦ φράγματος τῆς ἐχθρικῆς καὶ πολεμικῆς διαθέσεως μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἔναρξις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαινιασθέντος «διαλόγου τῆς ἀγάπης» μεταξὺ αὐτῶν, ὅστις ἐξελίσσεται βαθμηδὸν εἰς θεολογικὸν διάλογον τῆς ἀληθείας ἐν ἀγάπῃ. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εἰργάσθη προπαρασκευαστικῶς μετ' ἐπιμονῆς καὶ θάρρους ὁ Πατριάρχης διὰ τε τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων καὶ διὰ τῆς πολυειδοῦς καὶ πυκνῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ Φαναρίου καὶ Βατικανοῦ, ὥς καὶ διὰ τῶν τριῶν προσωπικῶν συναντήσεων αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' ἐν Ἱεροσολύμοις, Κωνσταντινουπόλει καὶ Ῥώμῃ καὶ διὰ τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων τοῦ ἔτους 1054 καὶ δι' ἄλλων μέσων, ἀναδειχθεὶς οὕτως «ἀπόστολος τῆς συμφιλίωσης Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως». Διὰ πάντων τούτων ἤρχισε νέα περίοδος ἐν ταῖς σχέσεσι μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, αἵτινες διώρισαν θεολογικὰς Ἐπιτροπὰς πρὸς προπαρασκευὴν καὶ εἴτα διεξαγωγὴν τοῦ μεταξὺ αὐτῶν θεολογικοῦ διαλόγου.

16. «Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία», ὑπὸ P. Duprey. Ὁ Ῥωμαιοκαθολικὸς οὗτος θεολόγος, ὑπογραμματαὺς τῆς ἐπὶ τῆς

χριστιανικῆς ἐνότητος Γραμματείας τοῦ Βατικανοῦ καὶ παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς καταβληθείσας ἐκατέρωθεν προσπαθείας πρὸς σύσφιγξιν τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, πειρᾶται νὰ ἐρμηνεύσῃ θεολογικῶς τὴν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην πρωτοβουλίαν τοῦ ὑποτάξαντος τὰ πάντα εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀδελφότητα Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καὶ τὴν ὁμοίαν ἀνταπόκρισιν τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ'.

17. «Ἀνάπτυξις τῶν σχέσεων μεταξύ Ὁρθοδόξου καὶ Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου», ὑπὸ Β. Ἀναγνωστοπούλου. Αἱ μεταξύ τῶν δύο τούτων Ἐκκλησιῶν σχέσεις, ἀρξάμεναι ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἐξειλίχθησαν ἔκτοτε καταστάσαι βαθμὴδὸν στενωτέραί μέχρι τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, καὶ δὴ μέχρι τοῦ σημείου ὥστε μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἐπετεύχθη ἡ ἀναγνώρισις τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Κύπρου καὶ Ρουμανίας. Ἀλλ' ἐκορυφώθησαν αἱ σχέσεις αὗται ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου, καθ' ἣν οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Καντερβουρίας Geoffrey, Fisher καὶ Michael Ramsey ἐπεσκέφθησαν τὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν εἰς Κωνσταντινούπολιν, οὗτος δὲ ἀνταπέδωκε βραδύτερον τὴν ἐπίσκεψιν εἰς Λονδίνον. Ἐπὶ πλέον αἱ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις Α', Γ' καὶ Δ' ἀπεφάσισαν, πρωτοβουλία τοῦ Ἀθηναγόρου, τὴν διεξαγωγὴν θεολογικοῦ διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, ὁρίσασαι πρὸς τοῦτο ἰδίαν Διορθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν, ἣτις συνεδρίασε τὸ πρῶτον ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1966. Ἐπηρεολούθησαν καὶ ἄλλαι συνεδριάσεις αὐτῆς κατὰ τὰ ἔτη 1970 καὶ 1971, μεθ' ἃς ἤρχισαν καὶ συνεχίζονται κοιναὶ συνεδριάσεις μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀγγλικανῶν.

18. «Σχέσεις Ἀγγλικανῶν καὶ Ὁρθοδόξων ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου», ὑπὸ τοῦ ἀγγλικανοῦ θεολόγου C. Davey, ὅστις ἐκθέτει ἀπὸ ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς τὴν ἀνέλιξιν τῶν ἐν λόγῳ σχέσεων, συμπληρῶν ἐν τισὶ τὴν προηγουμένην ἐκθεσιν. Ἐν τέλει προσθέτει, ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ramsey μετέσχε τῆς κηδείας τοῦ Ἀθηναγόρου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἵνα, ὡς ἐδήλωσε, «τιμῇσιν ἓνα μέγαλον ἄνδρα καὶ ἓνα μέγαλον φίλον», καθ' ὅσον «κανεῖς ἐκκλησιαστικὸς ἀρχηγὸς τοῦ καιροῦ του δὲν ἔφερε περισσότερον ἀληθῶς τὸ ὄνομα οἰκουμενικὸς μὲ τὴν ἔκτασιν τῆς ἀντιλήψεώς του, μὲ τὴν εὐρεΐαν ποικιλίαν τῶν φιλιῶν του, μὲ τὸ ὄραμα τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ αὐτοῦ» περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος καὶ ἀγάπης.

19. «Ἐκθεσις τῆς ἐξελίξεως τῶν σχέσεων τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθόδοξων κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α'», ὑπὸ τοῦ παλαιοκαθολικοῦ θεολόγου W. Küppers. Κατόπιν ἐπισκέψεως ἐπισήμου παλαιοκαθολικῆς

ἀντιπροσωπείας ἐν ἔτει 1962 εἰς Φανάριον, ὡς καὶ ἀποφάσεων τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων Α', Γ' καὶ Δ' συνεχίσθησαν καὶ προήχθησαν εἰς λίαν προκεχωρημένον σημεῖον αἱ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ, πρὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος, ἀρξάμεναι σχέσεις μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν. Τοῦτο ἐπετεύχθη ὑπὸ τῆς συγκροτηθείσης Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου τούτου, ἥτις συνεδρίασασα κατὰ τὰ ἔτη 1966 ἐν Βελιγραδίῳ, 1970 ἐν Γενεύῃ καὶ 1971 ἐν Βόννῃ, προπαρασκεύασε τὸν διάλογον ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς, εἴτα δὲ συνεκροτήθησαν δύο κοιναὶ συνδιασκέψεις ἐν Ἀθήναις τὸ 1973 καὶ ἐν Γενεύῃ τὸ 1975 ἀμφοτέρων τῶν Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν, Διορθοδόξου καὶ Παλαιοκαθολικῆς, ἐπὶ τοῦ διαλόγου τούτου.

20. «Ἀθηναγόρας ὁ Α': ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ», ὑπὸ μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος, ὅστις περιγράφει τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς τελευτῆς του παρακολούθησιν «ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ» τῆς λειτουργίας τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 1972 ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦντος καὶ τῇ 7 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀποθανόντος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. Προσῆλθεν οὗτος εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ὡς ταπεινὸς μοναχός, μόνος, ἄνευ ἀκολουθίας καὶ τῶν πατριαρχικῶν διασῆμων, «μὴ κολώνα λίγο γερμένη, κατάμαυρη... ἵνα ἰδῇ τὴν Ἀνάστασιν καὶ λειτουργηθῇ, καὶ μὲ τὴν πασχαλινὴν λαμπάδα του ἐκοινώνησε μαζὶ μὲ τοὺς πιστοὺς... ἡ δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ... ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ».

21. «Ἀθηναγόρας ὁ Πατριάρχης, μία μορφή — μία ἀνάλυσις», ὑπὸ μητροπολίτου Μύρων Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου. Ἐν ἀρχῇ χαρακτηρίζεται ὁ Ἀθηναγόρας ὡς «ἱστορικὸς πατριάρχης», ὅστις «ἐτίμησε τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἐπὶ ὀλόκληρον τέταρτον αἰῶνος, ἀφήσας ἵχνη ἀνεξίτηλα τῆς διαβάσεώς του, ταμῶν γραμμὰς ἀδράς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Χριστιανοσύνης ὅλης καὶ δημιουργήσας καταστάσεις ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔχωσιν ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπηχήσεις καὶ συνεπείας οὐκ ὀλίγας». Ἐπακολουθεῖ ἐμπεριστατωμένη «ἀνάλυσις τῆς πολυπλεύρου, πολυσυνθέτου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀπροσπελάστου μορφῆς» τοῦ μεγάλου τούτου Πατριάρχου καὶ θίγονται αἱ κυριώτεραι ἐπιδιώξεις αὐτοῦ.

Ἐν τέλει δημοσιεύονται 19 «κείμενα» τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἀπὸ τοῦ ἐνθρονιστηρίου λόγου του μέχρι τῆς πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Σόφιας ὁμιλίας του, μεταξὺ τῶν ὁποίων πατριαρχικὰ γράμματα πρὸς τοὺς Προκαθημένους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι ἐπὶ τῇ 1500ετηρίδι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, προσφωνήσεις τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Πάπαν Παῦλον ἐν Ἱεροσολύμοις,

Φαναρίω καὶ Ῥώμῃ, ἡ πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ πρᾶξις τῆς ἄρσεως τοῦ ἀναθέματος καὶ ἡ κοινὴ δήλωσις, πατριαρχικὸν γράμμα πρὸς τὸν Πάπαν Παῦλον περὶ τῆς εἰς Ῥώμην ἐπισκέψεως, πέντε πατριαρχικαὶ ἀποδείξεις καὶ λόγος τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει του εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης περὶ νόμου καὶ χάριτος.

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τοῦ παρουσιαζομένου εὐλαβοῦς ἀφιερώματος εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ αἰοδίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α΄. Προφανῶς φέρει τοῦτο ἐν πολλοῖς βιογραφικὸν χαρακτῆρα μετ' ἐπιτυχοῦς ἐκθέσεως τῆς ὅλης δράσεως καὶ τῶν ἔργων τοῦ Πατριάρχου διὰ μεθόδου ἐπιστημονικῆς. Δὲν φέρει ὅμως τοῦτο συνθετικόν, ἀλλ' ἀποσπασματικὸν χαρακτῆρα, προοριζόμενον μᾶλλον ἵνα χρησιμεύσῃ ὥς κυρίᾳ πηγῇ τοῦ μέλλοντος νὰ γραφῇ μεγάλου συνθετικοῦ περὶ τοῦ Ἀθηναγόρου ἔργου, ἀνταξίου τοῦ μεγάλου τούτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τέλος δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν καὶ τὴν ὀρθὴν διαπίστωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, ὅτι ἡ δράσις τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ὑπῆρξε τόσον μεγάλη καὶ πολύπλευρος, ὥστε «μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων ἀπετέλεσεν οὗτος ἐνίστε σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ἐνῶ παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις, Διαμαρτυρομένοις καὶ Ῥωμαιοκαθολικοῖς, ὁ σεβασμὸς καὶ θαυμασμὸς εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον του ὅχι μόνον δὲν ἐμειώθησαν ποτὲ καθ' ὃν χρόνον ἔζη, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον ὑψωσαν αὐτὸν εἰς δεσπόζουσαν διεθνῶς πνευματικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος» (σ. 215). Πάντως φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι πολὺ ἐνωρὶς καὶ λίαν δυσχερὲς εἰς ἡμᾶς σήμερον, τοὺς ἀνέκοντας εἴτε εἰς τοὺς θαυμαστάς εἴτε εἰς τοὺς ἐπικριτάς αὐτοῦ, νὰ ἐκφέρωμεν ἀπολύτως ἀντικειμενικὴν καὶ τελεσίδικον κρίσιν περὶ τοῦ μεγαλουργοῦ τούτου Πατριάρχου, τοῦ προσφυνῶς χαρακτηρισθέντος ὡς «πατριάρχου τῆς ἀγάπης» καὶ «εἰρηνοποιῶ», ἣν κρίσιν θὰ ἐκφέρῃ ἐν καιρῷ μόνον ἡ ἀδέκαστος Ἱστορία.